

Идр. 4042/85

126/85

Књижевни преглед

*

Анџун Бонифачић: Крв мајке земље

(Издање Матице Хрватске)

„да се на час отресем Загреба, тога легла јала и јада, брбљивости и пакости, гдје се крштени људи гризу... Ну нека! Причувао сам им осебан лист у својој хроники.“

Брамец, Кроничар.

Злашарево злашје, од Ауг. Шеное.

У целом свету данас има у литератури један знатан предмет фикције и научно историјског летописања. Више је данас фикције у биографијама и есејима него у романима; и више је научно историјске грађе у романима него у есејима и биографијама. Некако као у античка времена, кад романа није било, историчари „причају“, улепшавају, хероизирају; биографи су прави романсиери; монографије су лепа литература. А романи су хронике, летописи, епови. Али како је све што творци обликују једна вечита игра, не треба ништа одвише жалити, нити одвише одушевљено поздрављати. Треба сачувати мирноћу, која најбоље открива вредности. И тако онда смемо рећи: Зашто да нам се не каже у роману интелектуалистичка студија о Баховој музици или о етрусканској пластици, ако то један Флдос Хаксли изведе складно са целином дела, конкретно, јасно, духовито, шармантно. Зашто да, рецимо, Штефан Цвајг или Ги де Пурталес не кажу биографију Хелдерлинову или хронику једног отсека Ничеова живота, са врло много фикције, кад неколико аутентичних докумената сведоче да је то збиља Хелдерлин, и збиља Ниче, а ~~иначе~~ сваки с оне стране гроба дозвани живот ~~и~~ није друго до легенда и роман. Зашто да не прођемо читав историјски и лингвистички курс пребиблијских времена, кад ће Томас Ман на томе да дигне грандиозан еп целог човечанства, и једин-

LA

→ Јосифовић

ствене пластике и фикције о праоцу Јакову, Јосифу, Ракили, и читавом једном свету древних времена.

Данашњи роман, бесумње, носи у себи „дегенерацију“ у смислу смањених измишљених чињеница и асоциација. Игра у роману није увек игра целог за цело, то јест, игра хероја и великог циља, ризикујући живота за идеалну победу. У роману Г. Бонифачића, на пример, ради се о земљи и скривеној крви њеној, о нафти, дакле о нечем стихијском, што је састављено из толико ^{може} и таквих елемената, да ту чисто радикални методи — наука, рачун, спекулација — не могу дефинитивно премоћи. Отимање тога блага морало би ићи са убилачким насртањима и одбијањима, и са великим тужним лепотама скривенима у земљи и у човеку. Морало би се побеђивати или са неким моралом великог стила, или са бруталношћу великог стила. У роману Г. Бонифачића, међутим, опседање нафте је невероватно просечног стила; ~~нафта~~ ^{нафта} ће ~~најзад~~ поку-
 L 3 лати и без величанства и без ужаса; ~~зачемиће~~ ^{зачемиће} се њен извор убрзо, исто тако. А између тога двога ће се десити, у истом стилу, банална и скоро глупа смрт поседника петролејског земљишта, смрт у којој неће бити ничега потресног, која ће потсећати на сложен но недовршен алгебарски задатак, прежврљан, прецепљен.

Али, зачудо, тај данашњи ^{јасни} стишани, фикцијски осиромашени роман, невероватно је проширио своје области, и умножио своје стилове у смислу великих ~~хроника~~ ^{хроника} читавих епоха у прошлости, или читавих генерација у садашњости. Пре, роман је био као дрво: једно семе, и из њега израсло једно гранато дрво. Сада, роман је читава шума. Пре, рађен је карактер и судбина једног човека, нада све околно. Сада, поједине личности нам се дају фрагментарно, а велико платно, колективни дух, избацују карактеристику егзистенција у једном времену. У данашњем роману су низови личности и група, масе података и знања, појединости и инцидента, скицираних разговора, ~~и~~ ^и све то дато у релативно ситним, искиданим цртама, бачено лаком руком, у темпу збијених рапорта и статистика. Природа се не описује, него јури као дивљач; човек се не описује, него мери и категорише. Али ти оштри и суви ритмови, то енциклопедијско врвљење ствари, успева да избаци, ако не херојство појединих живота, а оно интензитет живота уопште.

Да се тако пише роман, није ни заблуда ни каприс појединаца, него резултат садејства разних чинилаца. Један је рат, рат као борба саздана од безброја фактора, и рат као пребацивање људи по целом свету, на све континенте, међу све расе. ~~Далеко~~ ^{Далеко}, Велики број људи донео је, у сећању, једну обилну и релативно лако нара-

↓ ~~и~~ ^и

тивну грађу, која, ~~je~~ по изванредности својој, стоја ~~на~~ без ~~мало~~ као готова фикција, и коју су људи иоле јаче опсерваторске и изражајне моћи ~~у~~ у разним дневницима, белешкама, записима, ~~хроникама~~. ~~саопштења~~

Постепено, тај се начин пренео на писање романа, ~~уопште~~ Романсиери, међу њима и Г. Бонифачић, захватају много, не идеализују него документују, не спајају, него још полутају, воде дневник о свему, о мисли у глави човека, и о извађеном из њега тумору који плива у ведру пуном кржаве воде. Лица и догађаји остају у мерама и дименсијама стварним, без увећавања или умањавања која ~~за~~ значе уметничке пројекције. Нарочито занемарују пројекцију и фикцију писци савремених друштвених романа. Они једва да што измишљају; они грабе грађу великим мрежама, трпају у факта сваки свој доживљај и познанство, не одабирају, напротив, надодају лица и податке тако рећи до последње странице романа. Њихов рад је тежак посредни рад између једног вишег и једног нижег метода, између фикције и једног скоро речнички тачног регистровања свега што по животу мути.

Роман Г. Бонифачића је такво једно ~~занимљиво~~ дело ~~које је~~ врло цепкасто у смислу уметничке структуре. Г. Бонифачић је демократски дух кога интересују функције људи у заједници, у друштву, у струјању села и града, у грамзљивим чопорима скоројевића над неким још неначетим благом. Такав у основи, Г. Бонифачић, кад дође до обраде сабраног искуства, делимично је ~~хроничар~~ који је скупио ~~сваку~~ галерију лица, и статистике података, и студирао пре свега нагон савременог живог; делимично је приповедач, који има жив смисао и живо око за скупине људи, и за ~~оци~~ профани немир просечних личности који смета култури откад је света; делимично је артист, који са стилем распоређује грађу, то јест, у овом роману, више добро дозира него што добро компоује. Али ~~хроника~~ то и тако и тражи. Тематски, роман Г. Бонифачића врло је јасан и доследан; излагање је мирно, у ~~једном~~ стриктном одмерању, као да је све причање средство за један циљ, а тај циљ у томе да се роман интегрира у историју цивилизације. Најзад, велики број личности и групних егзистенција, са фрагментарним маскама, акцијама и дискусијама, добра је техника за слику инкохерентне пуноће савременог нашег живота.

Наравно, са тако мало фиктивног у обради, главна личност у роману, Тома Јуратовић, не постаје херој. Он то и није. Сељак пореклом, од конзервативних, главатих, дурашних предака, њему „јунаштво у пословима није природено, као ни његовима.“ Прошао

је кроз рат, донео и један метак негде у месу, дакле кукавица није био, „премда није никада свијесно сртао у опасност“. Али не само да он, Тома, није херој, него, како је већ споменуто, ни земља и њено благо неће се обрађивати с фикцијом, с мистиком. Та нафта, која ће од прве до последње странице романа бити тајанствено магнетско поље за сав онај нанос људи и намера, она ће добити, у роману, своју карту, графикон петролејских налазишта у Краљевини СХС, добиће, затим, све могуће обраде и пресеке свога бића, лабораторијске, индустријске, светско берзанске, паланачко спекулативне, добиће читаву своју пропедевтику, али неће добити уметничку пројекцију једне стихијске егзистенције. Њена пројекција, у роману, то је концесија у Томину џепу. Око те концесије додуше иде шапат злих и добрих прогноза, врзу се интриге за откуп, па и љубавне интриге, али све то одбацује само Хронику, јер Тома нема демонских страсти ни енергија, ништа сем јуратовићске тврдоглавости и стрпљивости. Он није фанатик ни у име идеје да испара нафту из земља, ни у име идеје да упропасти спекуланте и подлаце који би хтели да му измаме кључ за утробу земљину.

Тај сељак, па после богати трговац на велико, остаје млад удовац и не жени се поново; нема деце и не жели их; годи му, греје га, ~~не~~ некако у пролазу велика приврженост дечка, његовог нећака, Никице, о ком се он стара, и који је ~~де~~ свога кова дете; нема Тома ниједну страсну љубав, ма да га, пресељена у Загреб, салећу љубазнице; у оргије, чак и у оне београдске, (добро шаржиране од аутора) иде само случајно и механично; а једну једиту своју идеју, да прокопа на имању своме глину до лежишта нафте, ту идеју не носи ни у мозгу, ни у срцу, ни у мишицама, него у џепу.

Тома Јуратовић дакле не само да није херој, него је, иако на некој доброј основи, индивидуа неизрасла, неоригинална скроз. Интелигенција његова се додуше у младости показала била живом, али се заптила у неком пасивном чекању, мирном сабирању новца који је као луд долазио; и у једном опет пасивисаном, никад неразјашњеном осећању: да све то ипак није живот. А сав онај јеврејски и хришћански југословенски врвеж око Томе, у хрватској провинцији, у Загребу нарочито, детимично и у Београду, све је то такође и без неког категоричног идеала, и без неког категоричног демонства, из којих би нека пројекција ударала у вис, вертикално, нагоре или надоле, али далеко од површине, површности, просечности. И тако земља и њена крв — много је, и фиктивно, рећи „крв“ — остају објект рачуна и спекулације, јала и брбљивости, а на Томи гледамо само пантомиму неке психологије.

Г. Бонифачић, једном речју, написао је једну снажну ~~Хронику~~ о животу сваковрсних медиокритета, виших и нижих, али медиокритета, који су срж и обележје неугодне наше савремености. Медиокритети свих варијаната, који терају до величина своје врсте. Ту је, на пример, ~~велики~~ трговац дрвима, који вреди триста милиона, и требао би да живи с величанственим шумама, али он је велики тачно оном величином којом и други медиокритет, из категорије спекулација с кексовима. Исто су тако просечни и директор сједињених банака, и доцент и после професор, и други професори, и госпођа Роза у „персианеру“, и министров син у Београду који за час скида огромну Томину порезу, и онај наш гениј са „духовним нередом“, и каноник, и најзад и све три смрти које се десе у току радње у роману. ~~Хроника~~ просечности наше, и нашег времена! Људи се уходе, лажу, презиру, једни над друге пењу богатствима и празним брбљаријама о Атени и Стравинском, а сви су слепљени просечношћу у једну гротуљу као јаја нижих животиња. Нигде ништа спиритуално. Нико није узвишен, нико племенит. Нигде праве љубави, нигде великог пријатељства, нигде адорације природе; нигде велике мржње и ~~чишћења~~. Ничега мудрог или лепог у дејству тих људи! ~~Тома~~ ~~слути~~ нешто, види нешто погрешно и ништавно, али ни он се не диже до осећаја мисије, службе, самозаборава. Он слути да гомилање новца није циљ, али гомила новац. И до туге се не диже! То, то последње, једна је од великих, значајних доминаната књиге Г. Бонифачића: констатација да просечност не познаје душу тугу.

L Nigde
osetljiva
neke mi-
tije! Nigde
samozabor

Местимично, Г. Бонифачић је постављао себи питање које мора постављати свако ко уметнички обрађује живот, питање о максималностима у човеку. Колико максимално може главни носилац романа поднети истине о себи и стварима, колико максималне заблуде, одрицања, унижења, страдања? Али медиокритети немају никада ни у чему максималних затегнутости. И тако се оно мало максимума што је писац истицао у Томи, и то се лишавало сваког вертикалног скока и врхунца, и координирало колективној просечности.

Спасао је Г. Бонифачић ипак, са добрим нагоном творца, једну уметничку пројекцију, тајанствену везу између смрти и новог живота, између стрица и нећака, између генерације и генерације, у име бесмртног колективног преузимања напора животних. Та веза прво иде кроз сукоб и неразумевања оних што одлазе и оних што долазе, али у часу узвишеном, у часу растанка, она стаје у име љубави и споразума. Тома умире, неочекивано и глупо, од рака

на гуштерачи, а из самртничке руке прима милионе и даљи напор Никица, који ће са бољом свешћу ценити шта су милиони, и чему треба да служе. Тома је дурао, али ипак недовољно истрајао; прокопао глину само на 400 метара, и осећа да је треба пробити до 1000 метара. За то — „вјеровало је у њега“, Никицу. „Ја сам само тапао у мраку, а он нека иде по цести.“

Тај однос, од почетка до краја, дат је с финоћом уметничком, са сенкама срца и мисли. И без контура увеличања, напротив, са умањењем. Јесте Г. Бонифачић имао извесних слабости за Тому пред крај романа, синтетисао му, не много оправдано, и „ерупцију мушкости“, и одвише добро формулисане сентенције о вишим циљевима живота. Истина, умирање је велико сазревање и преображај. Али је Г. Бонифачић, са сигурним осећањем склада, завршио свој роман-хронику ипак под сурдином. „Никица се спрема за испите, и сања о најбољој свјетској школи за бушење у Бирмингаму, о пробуђеном селу и о неким великим плановима. Тек му је шеснаест година, али је силно озбиљан дјечак.“ „... На Томину гробу заваљена је дебела гранитна плоча.“

Књига Г. Бонифачића, интензивна хроника савременог југословенског живота. Просечност наша греша натурујући свој смисао великим вредностима које у себи носе свој смисао. Нити је смисао земљине крви у џепу неког Томе Јуратовића; нити је смисао Томиног живота да само буши глину. И нафта и злато и лековите воде јесу крв која тече у дубоким жилама понорницама, и није од овог света. Проблеме не треба само решавати, него их треба уздизати.

Адам Прибићевић: Сељак

Загреб 1936, стр. 214, латиницом in 8°. Цена 25 динара.

Бити неселачки син, завршити школе, постати интелектуалац, политички идеолог, вршити деценијама позив умног радника, имати пред собом блиставе шансе за политичке „каријере“ у овој нашој балканској средини где сваки може да постане све што хоће (само не може да остане „на положају“ докле хоће, јер мора брзо да празни место за другога) — па у пуној мужевној доби, између 40 и 50 године, заменити перо мотиком и почети руковати ручицама плуга, напустити смирен и равномеран живот у Загребу и отићи на Косово, и постати сељак међу Черкезима, као Милан Прибићевић, или међу Арнаутима, као Адам Прибићевић, претставља херојски подвиг неоцењиве објективне моралне вредности.